

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“  
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Културология

Том 4

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF PHILOSOPHY

Cultural Studies

Volume 4

---

## ВАСИЛ ЛЕВСКИ КАТО СВЕТЕЦ В БЪЛГАРСКОТО КИНО: ИЗМЕРЕНИЯ НА РАЗКАЗА ОТВЪД ИСТОРИЧЕСКАТА ДОСТОВЕРНОСТ

РУМЕН СКРИНСКИ

Предложената статия се занимава с актуална проблематика, свързана с разказа „Левски“ в българското кино. Отчетлив сюжет в публичнодостъпните документални, документално-художествени и приключенски филмови наративи, посветени на Апостола, е представянето му като фигура от най-висок ранг не само на терена, на който се води подготовката на националната революция, а и отвъд измеренията на човешкото. Образът на дякона от Карлово в редица продукции често се изгражда чрез агиографски похвати, приписват му се качества, които го сродяват с Богочовека Исус в християнската традиция, вменява му се ролята на Спасителя, който ще разреши тежкото положение на поставените под контрола на Османската империя народи.

Статията разглежда най-представителните в това отношение филмови продукции, за да се опита да покаже, че измеренията на разказа за Левски като светец започват и завършват отвъд историческата достоверност. За целта анализът коментира ленти като „Дякон Левски“, „Левски – евангелие, път, безсмъртие“, телевизионната театрална пиеса „Тайната вечеря на дякона Левски“, „За Левски и вярата“, сериала „Демонът на империята“ и др.

*Ключови думи:* Левски, святост, кино, разказ, светец, филми

VASIL LEVSKI AS A SAINT IN BULGARIAN CINEMA:  
DIMENSIONS OF NARRATIVE BEYOND HISTORICAL RELIABILITY

*RUMEN SKRINSKI*

The proposed article addresses contemporary issues related to the portrayal of ‘Levski’ in Bulgarian cinema. A distinct theme in the publicly available documentary, docu-fiction, and adventure film narratives dedicated to the Apostle is his depiction as a figure of the highest rank—not only within the field of national revolutionary preparation but also beyond the dimensions of the human. In many productions, the image of the Deacon of Karlovo is constructed through

hagiographic devices, endowed with qualities that render him comparable to the God-man Jesus of Christian tradition and credited with the role of the Saviour destined to resolve the plight of the peoples under the control of the Ottoman Empire.

The paper examines the most representative film productions in this regard, seeking to demonstrate that the narrative dimensions of Levski as a saint begin and end beyond historical veracity. To this end, the analysis discusses films such as *Deacon Levski*, *Levski – Gospel*, *Path*, *Immortality*, the television play *The Last Supper of the Deacon Levski*, *Of Levski and the Faith*, and the series *Demon of the Empire*, among others.

*Keywords:* Levski, holiness, cinema, story, saint, movies

## 1. УВОД

Разказът<sup>1</sup> (заедно с вплетените в него редица податки и интерпретации) около публичния образ на Васил Левски и представата, която той оставя в народната памет, ангажират не от вчера вниманието на изследователите, включително в контекста на „дългия XIX век“ (Hobsbawm, 1962). Това, разбира се, има основателни причини. Четейки впечатленията на един от най-близките съратници на Апостола, Данаил Попов, че Дякона всъщност е „най-добрият ни българин“ (Страшимиров, 2015: 285), не изглежда трудно да си представим първите опити за формиране на национален, цялостен митопоезис около човек с най-висок ранг по отношение на йерархията на привременната революционна организация, когото „не можем спечели никога“, както отбелязва Христо Иванов Големия (пак там). Търсейки условното начало на процеса, то трябва да се съотнесе към стремежа по създаване на биографична история от Захари Стоянов. Този разказ обаче и до ден-днешен няма завършек. Няма и опити да се покаже докъде би могло да приключи интерпретирането, хиперболизирането, наслагването с очаквания или издирването на нови сведения за призивания да бъде героизиран дори приживе (вж. Каракостов, 1973) стратег на мащабния стремеж към основаването на *чиста и свята Република*.

Сведения за Васил Левски като историческа фигура присъстват в огромен обем сред историографията, подлагаща на анализ пантеона от символи, с които е съграден големият разказ за Българското възрождане (вж. Трендафилова, Пъкова, 2012). Първите наченки да бъде мислен Апостола са по същество обаче поставени в сферата на героическото (дори ако се осланяме само на автори като Захари Стоянов, Христо Ботев, Иван Вазов и отделни опити на съвременници да разказват за Левски, като споменатите Данаил Попов, Христо Иванов Големия или Г. Кирков). Така се проблематизира неимоверно много работата на ранните изследователи на живота и делото на карловския дякон, които ще си поставят за задача да се осланят предимно на фактите около него. Левски е фигура от най-висок ранг и за това свидетелстват десетилетните опити на

---

<sup>1</sup> За целите на статията възприемаме термините „разказ“ и „наратив“ като синоними.

различни обществени и политически организации (както в периода след освободителната за българите Руско-турска война от 1877–1878 г., така и във времето на трите национални катастрофи) да натоварват образа му с необходимостите на момента, да експлоатират и изземват символен капитал от него за обслужване на краткосрочни, но мислени като национално значими цели.

Две думи и за това какво стои зад този разказ (вж. Köppe, Kindt, 2014). Удържайки идеята на Лиотар за *Grand narratives*<sup>2</sup> и формулировките на други автори (Барт, 1991), които работят в полето на теоретичното представяне на отделните аспекти от наратологията (Онега, Гарсия-Ланда, 2001), представянето на живота и делото на първия сред равни стратег на Вътрешната революционна организация е неразривно свързано с мисленето за контекста на дългите и сложни реформи в османската политическа система. Освен това за Левски се разсъждава и през призмата на традиционния за българската историография наратив (Генчев, 1999), който онагледява стъпките около модернизацията на живота в Империята – разказ, който за българите означава и възраждане на духовност, култура и просвета, водещи след себе си и икономически ползи. Разбира се, историята за Левски присъства и в темите за мащабните политически движения на Балканите и модерните течения в европейската обществено-политическа мисъл. От текста „Левски“ и отделните наративни ядра около него черпят вдъхновение поколения, идеологии, институционални модели, интелектуални течения (Христов, 2017). Към разказа „Левски“ трябва да се прибави и до днес незавършилият мащабен дебат около гроба, издирването на тленните му останки и канонизацията за светец – въпроси, които отключват многобройни обществени полемики и ангажират държава, научни, духовни институции, медии и преобръщат представите за историческата личност (Тодорова, 2009; Лалев, 2017). Интерпретирането на образа на Апостола предизвика сериозни полемики и на екрана.

## 2. КАК ЛЕВСКИ СТАНА СВЕТЕЦ В КИНОТО?

Разказвана през амалгамата от митологии, легенди, факти, историческа (не)коректност, представата за Левски се влива и в българското кино, което, от своя страна, изглежда силно неподготвено да приеме обема от научна литература, митопоетически подходи и сюжети, за да ги претвори в устойчив кинонаратив. Това има своите причини, много от които – съвсем основателни. Изиграването на разказа за Левски е част от историческите сюжети, които

---

<sup>2</sup> Лиотар развива концепцията за края на големите разкази в увода на своето съчинение „Постмодерната ситуация“, но и понася критики от други автори, които считат, че той де факто изгражда алтернативен голям разказ (обяснителен модел) за света. В случая с анализа около разказа за Левски не се търсят основанията, предложени от Лиотар, а по-скоро се мисли за процес по моделиране, трупане на гледни точки и основания.

българското кино, а и някои телевизионни продукции, реализират с различна интензивност през годините (вж. Дончева, 2012). Самото то преживява и първото налагане на цензура през 1933 г. с филма на Васил Гендов „Бунтът на робите“, а до фундаменталната промяна политическата система не е реализиран нито един сюжет за Апостола. Любопитно е обаче да се подчертае, че лентите, посветени на Левски, почти не се споменават в поредицата от поръчкови киносюжети, обслужващи т.нар. социалистически реализъм (вж. Янакиев, 2003). От друга страна, за Дякона се разказва в киното и телевизията много повече след 1989 г., отколкото в епохата на доминиращи идеологически постановки. Макар историческите сюжети в киното да избухват след 50-те години на ХХ в., едва през 70-те години се появява „Демонът на империята“ – минисериал, издържан в стилистиката на историческата драма, който предизвиква разнопосочни коментари и интерпретации. Единствено през 1988 г. излиза телевизионната пиеса „Левски“, и то след като утихват дебатите около сериала. Апостола не е нито предпочитан, нито търсен като филмов герой, макар епохата да е изпълнена с периодично отключващи се обществено-политически крамоли около темата с гроба и търсенето на костите му<sup>3</sup>.

В такъв смисъл целта на предложения текст е да разсъждава върху някои конкретни кинопродукции, създавани в различно време и разнородна среда, които се заемат да покажат на българския зрител сякаш визуално онагледяване на знаменателната фраза на Николай Хайтов, че „Левски е Господ за българина“ (Дичев, 2009: 1). Методите на изследването стъпват върху анализа, съпоставянето и позиционирането на кинопродукциите в определени за целта смислови цялости, които посочват както общи, така и различни черти в киноинтерпретацията на светостта. С нея е и натоварен допълнително разказът за националния герой. В действителност съществена част от него прави множество опити да напластява агиографски сюжетни линии, които недвусмислено сродяват Апостола с метанаратива за Богочовека в християнската традиция.

Тук само ще споменем някои от похватите, които българското кино използва, за да осмисли историята на стратега революционер. Те минават през:

- Alegории за истинския смисъл на човешкия живот и пътя, избран от героя.
- Митопоетически мотиви, които доближават образа до архетипи, свързани с първоначалната на християнството.
- Агиографски сюжетни линии, иносказателно моделиращи образ на Апостола, който вплита в себе си характеристики на мъченичество и святост.

---

<sup>3</sup> В своя труд „Живият архив на Васил Левски и създаването на един национален герой“ Мария Тодорова подробно илюстрира въпроса с героизацията и прославата на Левски, опитите той да бъде превърнат в светец и произтичащите от това полемики, които обаче не намират отглас в българското кино във времето, в което се състоят.

- Екшън и уестърн елементи, придаващи на киноразказа драматизъм и напрегнатост.
- Левски като обикновен човек, от когото се очаква да изпитва познати за нас чувства в разнообразни житейски ситуации.
- Левски като стратег, на когото се вмения премерено хладнокръвие и логическа последователност към крайната цел, заложена в програмните документи на революцията.

Върху тези пунктове се оформят почти всички публичнодостъпни филми, посветени на Апостола. Те или търсят строг разказ, който третира баналното представяне на историческата биографична последователност, или моделират повествование със силно художествен, а понякога откровено приключенски характер (вж. по-подробно Кърджилов, 2023). От посочените смислови отправни точки ще се спрем конкретно на онези, които изграждат обекта на настоящия анализ – образа на Левски като светец в киното. За това ще се възползваме и от предмета на проучването – достъпните и във виртуалното пространство продукции като „Дякон Левски“, „Левски – евангелие, път и безсмъртие“, „Гайната вечеря на Дякона Левски“, „За Левски и вярата“, както и „Демонът на империята“. Изборът конкретно на тези продукции се аргументира с това, че или основната сюжетна линия в тях преминава през употребите на Левски като светец, или отделни елементи от филмовото повествование черпят ресурс от споменатите вече похвати, които българското кино използва, за да разказва за Апостола. Така анализът ни ще се опита да подкрепи изследователската хипотеза, че посоките към разказа за Левски като фигура, която се родее с божественото, започват и завършват отвъд историческата достоверност. Нещо повече, те поддържат фундаменталния подход към митопоезиса около историческия образ и дори банализират първите, може би наивни, но съвсем целенасочено създадени, интерпретации за героичния път на революционера светец (Кърджилов, 2023).

Коментиранияте продукции най-условно могат да се обособят в три дяла: документални, документално-художествени и приключенски. Третирането на образа на Левски в лоното на светостта най-деликатно е застъпено в документалните продукции. В повечето случаи със средствата на визуалното те преповтарят някои учебникарски тези около живота и делото на карловския дякон и само мимоходом показват и другото, хиперболизирано мислене за историческата личност отвъд нейната историчност. В документално-художествените продукции са налице доста по-смели опити представата за организатора на вътрешната революция да бъде подкрепена с архетипи, мотиви и митопоетически похвати, които го доближават до големия християнски наратив. Приключенските филмови продукции, от своя страна, съвсем фриволно развиват разказа отвъд историческата достоверност и дори залитат към своеобразно преплитане на трудно съвместими екшън и религиозни мотиви. Още нещо. Опитът фигурата на Апостола да изпълни със съдържание съчетанието

*граждански светец* най-отчетливо се открива в мащабното киноплатно на Максим Генчев „Дякон Левски“, където образът на националния герой е на-товарен с характеристиките на мъченичеството, а оттам – с ясно трасирания път към трансцендентността.

### **3. СВЕТОСТТА В КОНКРЕТИКА**

Темата за светостта на Дякона от Карлово не е нов феномен в левскизанието (Лалев, 2019:301). Тя „наднича“ още през изготвения календар от Христо Ботев за 1875 г., в който поетът революционер определя 9 март за датата, на която да се отбелязва паметта на Апостола. После, макар след колебания и проточване, при Каравелов въпросът се появява и в напечатания от него във вестник „Независимост“ некролог (Христов, 2017: 24) от 11 август 1873 г. (въпреки че историографията днес гледа със скептицизъм на фактологичното съдържание на текста). Десетилетия по-късно в темата ще се включи Българската православна църква, институции, общественици, както и цели научни колективи, които трескаво ще се ангажират с казуса по евентуалното канонизиране на Левски като светец – своеобразно продължение на огромния и твърде дискуссионен наратив около тленните му останки и издирването на гроба (вж. по-подробно при Тодорова, 2009; Христов, 2017, Лалев, 2017).

Дебатът по тези въпроси впечатлява с мащабите си, но българското кино не успява да създаде критичен разказ, нежели да отиде отвъд медийни (и понякога претендиращи за научни) спекулации. В интерес на истината е да се каже, че едва в последните години бе направен телевизионен опит да се проследи част от историческия архив около темата с гроба и широко известната история около построяването на паметника на Левски в центъра на София. Този своеобразен документално-художествен филм в две части бе излъчен по *bTV* през февруари 2021 г., но в него бе загатната проблематиката, както и някои непопулярни тези около нея. Така в българското кино (и телевизия) светостта на Левски продължава да бъде разказвана през неизбежното посягане към арсенал от хиперболи и алегии (подробно те са представени от автори като Мария Тодорова, Ивайло Христов, Иван Лалев и др.).

### **4. СВЕТОСТТА НА ЛЕВСКИ КАТО ДЕМОН НА ИМПЕРИЯТА**

„Демонът на империята“, „Левски – евангелие, път, безсмъртие“, „Тайната вечеря на дякона Левски“, „За Левски и вярата“ и „Пътят на Левски“ са в общи линии основните продукции, които се занимават живо с образа на Апостола като светец (без непременно да разчитат на натрупаните вече изследвания по темата). Макар представени в диаметрално противоположни контексти, об-

щото между тях е, че са излъчени в национален ефир – тоест очакванията са, че техните послания са достигнали до широк кръг от зрители, респективно потребители на съдържание и в интернет. В „Демонът на империята“ например образът на националния герой преминава през различни превъплъщения. Освен че поставя на разсъждение как изглежда приключенският лик на Апостола, актьорът Илия Добрев влиза в серия от драматични заигравания, за да докаже това – язди кон, проповядва, надбягва се геройски с властите, поучава, убива хладнокръвно, преоблича се от роля в роля, не спи, разчитайки на прикритията на нощта. Тази героическа игра е натоварена с толкова много очаквания от своите създатели, че заради митопоетически и архетипни заемки, екшън и уестърн приумици, демонстрираният Левски не издържа под напора на претрупаните изисквания към него и се свлича до по детски разбиранията представа за героичност (с пушка и сабя в ръка, да речем).

По подобен начин е разиграна и темата за светостта, стъпвайки върху християнския разказ за Исус, изграден върху микроистории за странствания и поучения. В евангелския наратив конкретна ситуация около Спасителя често пъти е само повод той да изрече мъдрост, да пророкува или проповядва. Левски на режисьора Вили Цанков действа по сходен „евангелски“ начин: той е откровен, открит, а хладнокръвието струи от лицето му. Същевременно пронизващият поглед преобръща съзнанието на онези, които са пред очите му. Появата на героя предизвиква смут, а думите му са носители на очакване и страх. В същото време простотата, с която си служи в отношенията, ювелирно допълва героическото му величие: все ракурси към опита за моделиране на свят човек, въпреки доминиращия наивитет на продукцията. Излъченият през 1971 г. по Националната телевизия сериал (съпътстван от дипломатически скандал между София и Анкара, но въпреки това представен пред аудиторията с благоволенieto на Тодор Живков) е в действителност първият по-влиятелен опит на киното да посегне към пълнокръвен разказ за националния герой и дори да се заеме с представянето на податки към темата за светостта му. Разбира се, продукцията предизвиква полемики, разнопосочни обвинения и дори е набедена за юношеска (Милев, 1982: 80). В действителност Илия Добрев в качеството си на актьор наистина прави възможното, за да остане на висотата на очакванията към него. Левски на Вили Цанков употребява почти всички открити вече похвати към историческата фигура на националния герой, които българското кино познава: екшън и уестърн приумици, препратки към първоначалната на християнската вяра, умишлено подчертани аспекти на мъченичеството и светостта, но вече осмислени през призмата на обществения дълг и жертвоготовност.

## 5. СВЕТЕЦЪТ В „ДЯКОН ЛЕВСКИ“

Оставайки в лоното на значимите продукции от гледна точка на разпространението им, трябва да споменем, че сакрализацията на образа на Апостола

в мащабното киноплатно на режисьора Максим Генчев от 2015 г. е сред основните сюжети, около които се формира образът, изигран от Веселин Плачков. Без да навлизаме в широкия обществени дебат и полемиките около лентата (които се разгръщат в телевизионни предавания, научни дискусии, социалните мрежи и десетки интернет издания), ще споменем единствено, че тя по същество представлява първият фундаментален опит за визуален разказ, посветен на Апостола, в най-новата българска киноистория. В „Дякон Левски“ са втъкнати елементи от магическия реализъм, историческа мелодрама, епически подходи и комбинации от силна художественост в историческото пресъздаване на добре познати събития и личности от епохата на Българското възрождане. Макар с впечатляващ размах филмът да се опитва да извади всичко възможно от образа на историческата фигура, той остава в добре познатото лоно на българската кинотрадиция, на която ѝ липсва устойчив подход в разказването на пантеона от национални символи, към който иначе тя проявява периодичен афинитет.

В „Дякон Левски“, наред с хаотичното търсене на похвати за представяне на цялостния облик на Апостола, не е подмината и темата за сакрализацията. „Левски е подложен на нечувано оприличаване на Исус Христос. Той е превърнат в абсурден израз на триумфа на християнството над исляма“ (Естебанес, 2015: 1). Режисьорът в самото начало на филма поднася разказа чрез мотивите на живоописанието на светец: малкият Васил извършва подвизи още в ранна детска възраст, преценява удачно кое е добро и зло, разчита знаци, дадени му свише, учудва се на собственото си вълшебно изпълняване на църковни тропари и расте пред погледа на сприхавия си вуйчо, архимандрит Василий, както и в присъствието на един фанатичен търсач на мощите на свети Игнатий, интегриран в отломките на представяната за исторически коректна биография на бъдещия Апостол. Така или иначе лентата старателно внушава как мъдростта не го напуска в нито един критичен миг, а проявата на далновидност му печели поддръжници, които благоговеят пред характера и лекотата, с която преодолява препятствията по пътя си.

За подсилването на внушенията около светостта са използвани и трафаретни формулировки като познатата за влизането на Богочовека Исус в Йерусалим (само няколко мига след като е извършил поредното си чудо с възкръсването на Лазар от Витания). В „Дякон Левски“ този момент е пресъздаден със сцена, в която йеродякон Игнатий пристъпва, облян от светлина, в църквата, пеейки „Господи помилуй“. Миряните в храма сторват път на този чудат човек, както с палмовите клонки юдеите посрещат Месията. И още: пристигането на Апостола отключва почуда, идването на Исус – надежда. Така, както се чака вярата и проповедта от Спасителя, Левски получава доверието на богомолците, които напускат храма, оставяйки архимандрит Василий сам да довърши литургията. Чрез този мащабен по своя размах пример в продукцията ясно се дава израз на многократното заявяване на Левски като светец.

Това е и своего рода връх в репрезентацията на образа на Националния апостол на фона на множеството маркирани други негови превъплъщения. Докато изрича мистичните слова на съзаклятието, Левски, отново обявян в играта от светлини, посвещава в делото на революцията дейци, дошли в Божия храм, за да засвидетелстват иначе гражданската си вяра в освободителния процес. Към финала на лентата размонашилият се дякон е най-близо до трансцендентното в своята доброволно приета Голгота, дълбоко осъзната като възхваляла на Отечеството и белязана от благословията на християнския Бог. И всичко това на фона на преминаващи персонажи през продукцията, които с дълбоко убеждение наричат героя на Веселин Плачков не какъв да е, а „светец“, за да не остане ни най-малка капка съмнение в режисьорското хрумване. Левски на Максим Генчев е разказан като своеобразен граждански светец (вж. и понятието за „светски светец“, Тодорова, 2009: 299), чиято финална цел се изпълва със смисъл: доброволен жертвен агнец за общественото благо след векове на гнет и безизходица.

## 6. ТЕАТРАЛНАТА САКРАЛИЗАЦИЯ НА ГЕРОЯ

Натоварването на Левски с образа на светостта не е чуждо и в света на театъра. Още през 1987 г. Стефан Цанев написва трагедията (както сам я определя) „Тайната вечеря на дякона Левски“ (Цанев, 1987: 1). Това произведение, изиграно впоследствие и като телевизионна театрална постановка през 2003 г. с режисьор Димитър Шарков, разчита в цялото си време-пространство на демонстрирането на аналогията с последната среща на Исус с Неговите ученици, когато, съгласно Евангелските сказания, на Велики четвъртък е установена евхаристията, а с което и фундаменталният завет в християнската догматика. Сюжетът е организиран около последната нощ на Апостола в тъмницата, където той призовава на откровена среща своите доскоросни съратници. Те впрочем взаимно се обвиняват в предателства, малодушие и всеки настоява на своята истина. Хронотопът на постановката е завзет от образа на Анастас Попхинов, член на Плевенския революционен комитет и ключов противник на Левски по редица организационни въпроси. Той изнася унищожителна пледоария за провала на революционната организация по места и много напомня измислената от героя на Достоевски Иван Карамазов поема „Великият инквизитор“, в която появилият се повторно на земята Спасител е заплашен от Страшния съд на Инквизицията (Достоевски, 2017: 298). Тук в „Тайната вечеря...“ Апостолът обаче отхвърля всички поднесени му изкушения от Попхинов за спасение – включително това да се разчита на милостта на падишаха. Последната запазена изповед в постановката е оставена тъкмо за Левски.

Идеите му за демократска република без цар в нея звучат с много неизвестни за подвижниците му, а убедителното презентирание на тезите от страна на Дани-

ел Цочев превръща постановката в малък учебник по визията на историческия Левски за свободния човек. В същото време аналогите с Месията трансформират представата за вярата – тя е прехвърлена от Бога към размонашилия се дякон, от когото се очакват решения за несправедливостите и тежобите. Трагедията на Стефан Цанев обаче в същината си търси най-мъчните отговори от народа на Левски – към него са отправени най-тревожните въпроси, прехвърлена е най-трудната за преглъщане вина. Внушено е, че за да разбере собствения си Апостол, народът трябва да преживее Голготата му; да не се вторачва в костите и легендите, а в идеалите. Защото там е и истинската святост на Апостола (Скрински, 2023: 113).

В трагедията на Цанев образът на Левски е изтъкан от напрежение. Хвърленият в тъмницата предстои да се произнесе като арбитър на всички своеволия от своите доскорошни съратници. Внушеният своеобразен „Страшен съд“ за малодушните и предателите допълнително подсилва сакралния характер на пресъздадения Апостол, който държи механизма за санкция при отклоняване от свящото дело на свободата. Така, без илюзии за собственото си спасение, натовареният с огромната отговорност Спасител на революцията сякаш се приближава до Голготата на колективната съдба. За да я надживее.

## 7. ЛЕВСКИ ПО ПЪТЯ НА СПАСИТЕЛЯ

Образът на националния герой намира особено развитие в идентифицираната група от филмови разкази, показани по телевизията, които сякаш съвсем съзнателно и без уговорки сближават делото на Левски с тоталната евангелска история. По същество такива наративи, освен че разчитат на архетипни означения, си служат и с дидактически елементи, които подсилват изложените аргументи. Трудно би било да напишем продукции като „Левски – евангелие, път и безсмъртие“, „За Левски и вярата“ и „Пътят на Левски“ в строгите категории както на документалния, така и на художествения филм, тъй като те боравят с разнообразни изразни средства, за да подсилят характера и посоката на внушенията. Те са и някак спонтанно родени – обикновено излъчени в национален ефир около кръгли годишнини, свързани с рождението или гибелта на историческата фигура. Сякаш техният запазен мотив е свързан с търсенето на различен ъгъл към историята за Левски, към фактите, митологемите или пък оборването на някои наложени, но неиздържали проверката на времето интерпретации.

В „Левски – евангелие, път и безсмъртие“ например амалгамата от мотиви от Евангелските сказания, части от биографичния разказ за Дякона и някои уставни документи на революцията рисува картина, която под съпровода на църковните песнопения на хор „Йоан Кукузел“ възнася образа на Левски до приближаващото Преображение на планината Тавор. Зрителят няма нужда от никакви уговорки: целият наратив за странстванията на Апостола пресича

евангелската трактовка за мъченичеството, разпятието, безсмъртието. Продукцията извежда на преден план добре познатите сюжети като Тайната вечеря и последните нравствени наставления, които Исус дава на останалите плътно до Него ученици, докато зрителят придобие ясна представа за библейските аргументи, разкриващи избора на човека. Паралелно с това се наблюдава изложение и на революционния разказ, като не се подминава познатото екстраполиране на християнската вяра с оглед ясните необходимости на текущото време и колективното усилие за неговата промяна. Този филм-слово умело съчетава библейски с революционни пасажии от наличната изворова база и чертае пред зрителя новото осмисляне на вярата през саможертвата на един герой, който е поел по пътя към гражданското безсмъртие.

Краткият журналистически филм, излъчен по Българската национална телевизия, „За Левски и вярата“ на Горан Благов също предлага подход към аргументирана спойка между живота и делото на Апостола и това на Исус. Тук обаче, за разлика от „Левски – евангелие, път и безсмъртие“, това се осъществява посредством цитати от епистоларното наследство на Дякона. То е използвано сякаш за да подсили убеждението, че макар размонашил се, революционерът никога не напуска в сърцето си Христа. А че вярата е необходима канава, върху която стъпва организационно-революционният процес, е посочено посредством аргументи във филма: в комитетите почти задължително има духовник, Евангелието е един от атрибутите на клетвата за вяроност в революцията, а в писмата на Левски упованието му в Божията помощ е буквално на всяка страница. За уплътняване на твърденията относно неразривната връзка между образа на Апостола и този на Спасителя са повикани авторитети: митрополит Йосиф, проф. Дойно Дойнов, Хаджи Шефкет и Хасан Ашим от Карлово. Именно те привеждат още доказателства, че Левски никога не се разделя с постулатите на християнската вяра.

Като автор на филма, Горан Благов избира нестандартния подход да включи в разказа си двама представители на мюсюлманското вероизповедание, за да предложи още един подход към разсъждението за универсалните човешки ценности (по същество преки пътища към служенето на Бог), които и християнството, и ислямът поддържат. Без излишни мистификации, киноразказът е допълнен и с цитати от проучвания около спомените на изповядалия Левски поп Тодор Митов, Мерсия Макдермот и проф. Николай Генчев, които допринасят за основното внушение на продукцията – християнският морал служи за базов пример, около който националният герой гради представата си за свята република.

Още една лента си служи с трафаретната формулировка за пътя като избор. Това е „Пътят на Левски“ от 2007 г. Във филмовото повествование чрез стихове от драмата „Всенародно бдениe за Апостола“ с автор Радко Радков е изграден похват за постигането на митическо величие на Дякона от Карлово. Киноразказът предлага на зрителя да мисли не толкова за последния път на

Левски към софийското бесило, колкото за посоките към възкресението чрез поредица от митологизиращи ракурси, целящи той да бъде видян като непо-стижим, идеален образ в битието на историческия хронотоп. Така е постигнат и основният замисъл на продукцията – Левски и делото му са съизмерими единствено с Богочовека. Епическото величие на националния герой е подсилено и от легендарните разкази и стихотворни форми, съпътстващи почти цялото време-пространство на „Пътят на Левски“.

## 8. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Коментираният в съвсем телеграфен стил продукция са част от неустойчивата във времето традиция на българското кино да разказва за личности и събития от формираната през историческото и литературнохудожественото наследство национален героичен пантеон. Филмите за Левски, създавани през годините в своеобразен паралел с натрупването на гледни точки към биографичните изследвания за живота му, не разчитат съществено на разказ с документално потвърдена достоверност. Тъкмо напротив, в своята същност те предприемат подход към митологизирането и легендаризирането на създателя на Вътрешната революционна организация. Съзнателно търсената аналогия на Апостола с образа на Исус подсилва внушенията в отделни продукции и формира отношение към историческия човек, трансформирайки го в героически, сакрален такъв.

Предложеният анализ е съвсем частичен и засяга конкретни аспекти от измеренията на разказа за Васил Левски в киното. Те, както видяхме, отиват далеч отвъд историческата достоверност, моделират образ на героическия човек през призмата на християнската догматика и разчитат в огромна степен на нейните постулати, за да подчертаят едни или други внушения, необходими за цялостното представяне на време-пространството на филмовия разказ. Този подход, ако и да е добре познат в българската литературна, художествена, изобразителна традиция (Попов, 1976), по особен начин се впила в похватите, чрез които киното търпи своето нелеко съзряване (Янакиев, 2003). За това свидетелстват толкова разнопосочните филмови интерпретации на разказа „Левски“, който по мнението на кинокритиката у нас е образ, който нито се е случил, нито се случва и в момента на екрана на зрителя (Максимов, 2015). Неслучайно в началото споменахме някои от идентифицираните похвати, върху които според нас стъпват основните посоки в осмислянето на голямата история за Левски от страна на българското кино. Всички те имат една обща линия – пренасят разказа за стратега на революцията отвъд историческата достоверност.

Така например в киноинтерпретациите, през алегориите за пътя и смисъла на човешкия живот, Левски недвусмислено се доближава до един от централните завети на Богочовека Исус: „Аз съм пътят и истината и животът“

(Йоан 14: 6). От друга страна, чрез агиографските подходи в пресъздаването на историческия живот на карловския дякон, доближаването до неговия героически връх в киното става пожелано, чакано, превърнато в кулминация на не едно или две повествования. През образа на Левски се оглеждат архетипите на безстрашния герой, покровителя на слабите, въздаващия справедливост арбитър, жертвения агнец, който чрез обявената за свята гражданска цел надживява тлението и възкръсва като пример, като надежда за изгубените в делото. Всички тези споменати аспекти на разказа в киното отиват далеч отвъд исторически правдивия наратив, а това несъмнено откроява друг образ на Левски – непознат, изпълнен с многопластова комбинация от символи, различен както за традиционната историография, така и за митопоетическите хрумвания. Най-после образ, който поставя и редица въпроси: възможен ли е киноразказ, който да реализира в удовлетворяваща степен сложния историко-героичен наратив за Весил Левски? Възможно ли е също така киното и телевизията у нас да инициират повествование, чиито измерения да отидат отвъд наслагваните през десетилетията опити историческата личност непременно да се изживява като героическа, митическа? Българската кинотрадиция до момента устойчиво поддържа тезата, че националният героичен пантеон от личности и събития на Възраждането непременно трябва да бъде изиграван в комфортните рамки на митопоезиса. И ето тук може би се появяват още питания, които настоящите размишления поставят: дали кино- и телевизионният наратив за Левски би могъл някога да надмогне клишетата и шаблонното представяне на личност от толкова значим исторически мащаб и да подходи към нея с премерен патос? А дали това би се харесало на зрителя? И кой е този зрител?

## БИБЛИОГРАФИЯ

- Барт, Р. (1991). *Въображението на знака*. София: Изд. „Народна култура“. [Bart, R. (1991). *Vaobrazhenieto na znaka*. Sofia: Izd. „Narodna kultura“].
- Генчев, Н. Георгиева, Цв. (1999). *История на България в три тома*. Том 2: XV–XIX век. София: ИК „Анубис“. [Genchev, N. Georgieva, Tsv. (1999). *Istoria na Bulgaria v tri тома*. Том 2: XV–XIX век. Sofia: ИК „Anubis“].
- Дичев, И. (2009). По повод „Живият архив на Васил Левски“ от Мария Тодорова. *Сп. Култура*, бр. 37 (2009). [Dichev, I. (2009). Po povod „Zhiviyat arhiv na Vasil Levski“ ot Maria Todorova. *Sp. Kultura*, br. 37 (2009)]. [https://newspaper.kultura.bg/bg/print\\_article/view/16194](https://newspaper.kultura.bg/bg/print_article/view/16194)
- Дончева, Г. Значението на емоциите в българския исторически филм. *Сп. Балкански идентичности*. [Doncheva, G. Znachenieto na emotsiite v balgarskia istoricheski film. *Sp. Balkanski identichnosti*]. <https://balkansbg.eu/bg/content/e-sadarzhanie/310-bulgarian-historical-film.html>
- Достоевски, Ф. (2017). *Братя Карамазови. Великият инквизитор*. София: ИА „Захарий Стоянов“. [Dostoevski, F. (2017). *Bratya Karamazovi. Velikiyat inkvizitor*. Sofia: IA „Zahariy Stoyanov“].

- Естебанес, Л. (2015). Един американец, Дякон Левски и джедай Христос. *Площад „Славейков“*. [Estebanes, L. (2015). Edin amerikanets, Dyakon Levski i dzheday Hristos. *Ploshtad „Slaveykov“*]. <https://www.ploshtadslaveikov.com/edin-amerikanets-dyakon-levski-i-hristo>
- Каракостов, Ст. (1973). *Левски в спомените на съвременниците си*. София: Изд. Партиздат. [Karakostov, St. (1973). *Levski v spomenite na savremennitsite si*. Sofia: Izd. Partizdat].
- Кърджилов, П. (2023). Апостола на свободата и киното. *Култура*. [Kardzhilov, P. (2023). *Apostola na svobodata i kinoto*. *Kultura*]. <https://kultura.bg/web/апостола-на-свободата-и-киното/>
- Лиотар, Ж. (1996). *Постмодерната ситуация*. София: Изд. „Наука и изкуство“. [Liotar, Zh. (1996). *Postmodernata situatsia*. Sofia: Izd. „Nauka i izkustvo“].
- Максимов, В. (2015). Това не е Дякон Левски. *Патриотичен Десант*. [Maksimov, V. (2015). *Tova ne e Dyakon Levskiy. Patriotichen Desant*]. <https://www.desant.net/show-news/32559>
- Милев, Н. (1982). *Българският исторически филм*. София: Изд. „Наука и изкуство“. [Milev, N. (1982) *Balgarskiyat istoricheski film*. Sofia: Izd. „Nauka i izkustvo“].
- Милenkова, Р. (2001). За термините наратив, наратология и наративна семиотика. Сусана Онега и Хосе-Анхел Гарсия-Ландау. *Литернет*. [Milenkova, R. (2001) *Za terminite narativ, naratologia i narativna semiotika*. Susana Onega i Hose-Anhel Garsia-Landau. *Liternet*]. <https://liternet.bg/publish4/kien/narativ.htm#23a>
- Попов, Ж. (1976). *Левски в българското изобразително изкуство*. София: Изд. „Български художник“. [Popov, Zh. (1976). *Levski v balgarskoto izobrazitelno izkustvo*. Sofia: Izd. „Balgarski hudozhnik“].
- Скрински, Р. (2023). *Васил Левски в художественото и документалното кино: Наративи и интерпретации*. [Докторска дисертация]. Софийски университет „Св. Климент Охридски“. [Skrinski, R. (2023). *Vasil Levski v hudozhestvenoto i dokumentalното кино: Narativi i interpretatsii*. [Doktorska disertatsia]. Sofiyski universitet „Sv. Kliment Ohridski“].
- Страшимиров, Д. (2015). *Васил Левски. Живот, дела, извори*. Т. 2, София: Изд. Изток-Запад. [Strashimirov, D. (2015). *Vasil Levski. Zhivot, dela, izvori*. Т. 2, Sofia: Izd. Iztok-Zapad].
- Тодорова, М. (2009). *Живият архив на Васил Левски и създаването на един национален герой*. София: Изд. Парадигма. [Todorova, M. (2009). *Zhiviyat arhiv na Vasil Levski i sazdavaneto na edin natsionalen geroy*. Sofia: Izd. Paradigma].
- Трендафилова, Р., Пъкова, Р. (2012). *Васил Левски: 1986–1993. Книги и единични листове 1994–2012. Библиография*. София: Издание на Национална библиотека „Св. Кирил и Методий“. [Trendafilova, R., Pakova, R. (2012). *Vasil Levski: 1986–1993. Knigi i edinichni listove 1994–2012. Bibliografia*. Sofia: Izdanie na Natsionalna biblioteka „Sv. Sv. Kiril i Metodiy“].
- Христов, И. (2017). *Публичният образ на Васил Левски*. София: ИА ЗОВ Комерс. [Hristov, I. (2017). *Publichniyat obraz na Vasil Levski*. Sofia: IA ZOV Komers].
- Цанев, Ст. (n.d.). Тайната вечеря на дякона Левски. *Театър „Българска армия“*. [Tsanev, St. (n.d.). *Taynata vecherya na dyakona Levski. Teatar „Balgarska armia“*]. [http://www.tba.art.bg/тайната-вечеря-на-дякона-левски\\_\\_3449](http://www.tba.art.bg/тайната-вечеря-на-дякона-левски__3449)

Янакиев, А. (2003). *Синема.bg: 100 години филмов процес, личности, филми, салони*. София: КИ „Титра“. [Yanakiiev, A. (2003). *Sinema.bg: 100 godini filmov protses, lichnosti, filmi, saloni*. Sofia: IK „Titra“].

Hobsbawm, E. (1962). *The Age of Revolution: Europe 1789–1848*. United Kingdom: Weidenfeld & Nicolson.

Köppe, T., Kindt, T. (2014). *Erzähltheorie: Eine Einführung*. Ditzingen: Reclam.

## ФИЛМОГРАФИЯ

Благоев, Г. (реж.). (2003). *За Левски и вярата*. София: БНТ. [Blagoev, G. (rezh.). (2003). *Za Levski i vyarata*. Sofia: BNT].

Генчев, М. (реж.). (2015). *Дякон Левски*. България: Арт Етърнал Синема. [Genchev, M. (rezh.). (2015). *Dyakon Levski*. Bulgaria: Art Eternal Sinema].

Кънчева, Ю. (реж.). (2007). *Пътят на Левски*. България. [Kancheva, Yu. (rezh.). (2007). *Patyat na Levski*. Bulgaria].

*Неразказано в историята: Гробът на Левски*. (2021). София: bTV. [*Nerazkazano v istoriyata: Grobat na Levski*. (2021). Sofia: bTV].

Цанков, В. (реж.). (1971). *Демонът на империята*. София: Българска телевизия, студия за игрални филми „София“. [Tsankov, V. (rezh.). (1971). *Demonat na imperiyata*. Sofia: Balgarska televizia, studia za igralni filmi „Sofia“].

Шарков, Д. (реж.). (2003). *Тайната вечеря на дякона Левски*. София: БНТ. [Sharkov, D. (rezh.). (2003). *Taynata vecherya na dyakona Levski*. Sofia: BNT].

Шишманов, Г. (реж.). (2019). *Левски – евангелие, път и безсмъртие*. София: Tobe bg studio. [Shishmanov, G. (rezh.). (2019). *Levski – evangelie, pat i bezsmartie*. Sofia: Tobe bg studio].